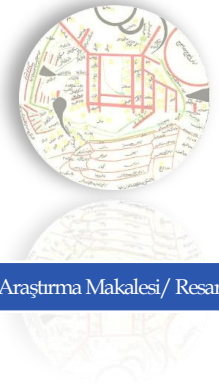

DEDE KORKUT

Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi
The Journal of International Turkish Language & Literature Research
27. Sayı/Issue Nisan/April 2022
Samsun-Türkiye/ Turkey www.dedekorkutdergisi.com

DOI: <http://dx.doi.org/10.25068/dedekorkut476>

Araştırma Makalesi/ Research Article

II. Meşrutiyet Dönemine Ait Bir Sosyal Tenkit Örneği Olarak İbnü'l Hakkı Mehmed Tahir'in Hanımlarımıza Mahremâne Bir Mektup'u

The Hanımlarımıza Mahremâne Bir Mektup of İbnü'l Hakkı Mehmed Tahir as a Social Criticism Case of the Second Constitutional Era

Öz

II. Meşrutiyet'in ilanı ve onu takip eden süreçte basın ve yayın hayatındaki serbestlik sonucunda fikrî, politik, edebî, bilimsel ve sosyal-toplumsal içerikli birçok eserin kaleme alındığını söylemek mümkündür. Sosyal-toplumsal içeriğiyle dikkat çeken ve 1328 (1912/1913) yılında İbnü'l Hakkı Mehmed Tahir tarafından yayımlanan *Hanımlarımıza Mahremâne Bir Mektup* bu eserlerden biridir. Edebî mektup kategorisinde değerlendirilebilecek ve bir sosyal tenkit örneği olarak nitelendirilebilecek olan *Hanımlarımıza Mahremâne Bir Mektup*, küçük hacimli bir eser olmasına rağmen Osmanlı Devleti'nin II. Meşrutiyet sonrasında toplumsal görünümü ve sosyal panoraması hakkında kurgusal çerçevede önemli bir bakış açısı ortaya koymaktadır. Eser ideolojik bir perspektifi yansıtmadığı ve yalnızca pragmatist ve pratik bir tavırla Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu genel buhrana kadın merkezli bir çıkış noktasına işaret ettiği için ayrıca önemlidir. Üç bölümden oluşan bu çalışmanın "Giriş" bölümünde kısaca II. Meşrutiyet ve İbnü'l Hakkı Mehmed Tahir'den bahsedilip *Hanımlarımıza Mahremâne Bir Mektup*'un künyesi söz konusu edilmiştir. Ardından "II. Meşrutiyet Dönemine Ait Bir Sosyal Tenkit Örneği Olarak İbnü'l Hakkı Mehmed Tahir'in *Hanımlarımıza Mahremâne Bir Mektup*'u" başlığıyla bir inceleme kısmına yer verilmiş ve *Hanımlarımıza Mahremâne Bir Mektup*'ta ele alınan konular ve meseleler eleştirel bir gözle değerlendirilmeye çalışılmıştır. "Sonuç" bölümünde eserle ilgili genel kanaatler ortaya konulduktan sonra ise *Hanımlarımıza Mahremâne Bir Mektup* günümüz harflerine aktarılarak okurların ve araştırmacıların dikkatlerine sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Türk Edebiyatı, İbnü'l Hakkı Mehmed Tahir, II. Meşrutiyet, Kadın, Sosyal Tenkit.

Abstract

Many intellectual, political, literary, scientific, and socio-communal work were written with the proclamation of the second constitutional era of the Ottoman Empire and the following period as a consequence of the liberty of the press. One of these which attracted attention due to its socio-communal content is *Hanımlarımıza Mahremâne Bir Mektup*, published by İbnü'l Hakkı Mehmed Tahir in 1328 (1912/1913). *Hanımlarımıza Mahremâne Bir Mektup*, can be evaluated as a literary letter and characterized as a social criticism. While it is a small-volume work, it addresses an important point of view in a fictional frame about social appearances and the social panorama after the second constitutional era. The work is also considered important as it does not reflect an ideological perspective but rather offers a woman-centered view to the Ottoman Empire in a pragmatic and practical manner. The first section of this study addresses the second constitutional era, İbnü'l Hakkı Tahir, and the *Hanımlarımıza Mahremâne Bir Mektup*. Then, in the analysis section, *Hanımlarımıza Mahremâne Bir Mektup*, of İbnü'l Hakkı Tahir is examined with a critical view. After concluding the study with general results about the work, *Hanımlarımıza Mahremâne Bir Mektup*, is presented to the attention of the readers and researchers by transliterating it into Latin letters.

Keywords: Turkish Literature, İbnü'l Hakkı Mehmed Tahir, the Second Constitutional Era, Women, Social Criticism

Meltem Yanık*

Sorumlu Yazar Corresponding Author

* Doktora Öğrencisi
Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Yeni Türk Edebiyatı Bölümü, Ordu/Türkiye,
Elmek: mltmynk602@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7625-286X>

Makale Geçmişi Article History

Geliş Tarihi: 18.03.2022
Kabul Tarihi: 04.04.2022
E-yayın Tarihi: 25.04.2022

Atf/Citation:

Yanık, M. (2022). II. Meşrutiyet Dönemine Ait Bir Sosyal Tenkit Örneği Olarak İbnü'l Hakkı Mehmed Tahir'in Hanımlarımıza Mahremâne Bir Mektup'u. *Dede Korkut Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, (27), s. 96-113.

Giriş

Tanzimat'tan II. Meşrutiyet'e kadar ki süre içinde kadın meseleleri üzerine bir konuşma veya tartışma görülmezken II. Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte kadınlarla ilgili hareketlerde meydana gelen gelişim oldukça önem arz etmektedir. Öyle ki bu dönemde kadının toplum hayatındaki yeri ve önemi noktasında kadınlarla ilgili hareketlerde ciddi bir şekilde artış görülmüştür. Kadın faaliyetleri Meşrutiyet'in ilanından sonra zenginleşmiş ve dönemin aydınları tarafından da bu faaliyetler son derece desteklenmiştir:

“Abdülhamit döneminin yavaş ve içten gelişen sosyal hayatına karşılık, memleketi temelinden sarsacak olaylarla doludur. Bir önceki yüzyılın kadın faaliyeti, Meşrutiyet döneminde daha zengin ürünler verir. Dönemin aydınları kadınların politik kimlik belirlemeleri, hayatlarını kazanmaları ve topluma hizmet etmeleri hususunda kamuoyu yaratmakta ve kadını şevklendirmekte daha cüretlidir” (Uğurcan, 2012: 215).

II. Meşrutiyet'te “Prof. Tunaya'nın deyişiyle, 'kadın meselesi milli bir iktisat ve kültür meselesi olarak ele alınmıştır. Kadın cemiyetleri kurulmuştur’” (Güzel, 1985: 859). Dolayısıyla II. Meşrutiyet'le birlikte kadın derneklerinin kurulması ve sonrasında meydana gelen değişimde özellikle okuryazarlık oranlarındaki artış, kadınların toplum hayatındaki konumu noktasında önemli bir etken olmuştur. Bunlar hemşirelik, ebelik, öğretmenlik ve yazarlıkla ortaya çıkan toplumsal yaşama dâhil olma süreci kadın hareketleri ve örgütlenmelerini artırmıştır (Alkan, 1998: 99).

Türk kadını, meşrutiyet döneminde toplumsal ve siyasi gelişmelerle birlikte içinde yaşadığı toplumun ölüm-kalım savaşı verdiği dönemde kadın hakları, eğitim, çalışma hayatı gibi konularda mücadele etmiştir. Ayrıca bu mücadelede cephe gerisinde fayda sağlayıp aktif bir rol oynamıştır (Kurnaz, 1991: 128). Böylece kadının toplum hayatındaki statüsü gelişmeye ve hızlanmaya başlamıştır. Kadın konusunun yoğunlukla tartışıldığı ve karikatürize edilmesindeki en önemli etken ise İttihat ve Terakkinin kadın hareketlerine hız ve kolaylık sağlaması olmuştur (Özkişir, Arslanel, 2011: 9).

II. Meşrutiyet (1908) Türk tarihi için politik, kültürel ve toplumsal anlamda bir dönüm noktasıdır. Bu dönüm noktası her anlamda bir serbestleşmeyi beraberinde getirmiştir. Bunun sebebi, “Kanûn-ı Esâsî'nin kabulünün artık ülkede bir kişinin değil, sadece kanunun egemen olacağını düşünülmesidir (Koç, 2005: 247). Orhan Okay'ın da ifade ettiği gibi, “II. Meşrutiyet'in getirdiği serbest fikir ortamında, biraz da politikanın ve savaş atmosferinin tesiriyle, felsefî olmaktan çok ideolojik, didaktik hatta kateşist” (2005: 47) birtakım fikir akımları doğmuş ve bunlar ekseninde manzum veya mensur olmak üzere birçok eser kaleme alınmıştır. Fakat bunların ve devrin panoramasını da yansıtan edebî eserlerin yanında topluma yön vermeyi amaçlayan ve sosyal tenkit içeriği taşıyan bazı eserlerin de varlığına rastlamak mümkündür.

İbnü'l Hakki Mehmed Tahir'in *Hanımlarımıza Mahremâne Bir Mektup'u* ikinci kategorideki eserlere dâhil edilebilir. *Altın Perisi, Müteehhil ve Gayr-i Müteehhillere: Sefalethâneleler, İzdivacın Şerait-i Esâsiyesi “Vesâyâ-yı İzdivac”, Çarşaf Meselesi* gibi eserlerinin adlarından da anlaşılacağı üzere, “İbnü'l Hakki Mehmed Tahir'in özellikle kadın meselesine ve toplumsal değişimle ilgili sorunlara ayrı bir önem verdiği

II. Meşrutiyet Dönemine Ait Bir Sosyal Tenkit Örneği Olarak İbnü'l Hakkı Mehmed Tahir'in Hanımlarımıza Mahremâne Bir Mektup'u

muhakkaktır. Bu durum onu kadın araştırmaları konusunda da daha geniş incelemelere konu olacak bir isim hâline getirmektedir" (Dere, 2020: 28-29). Bununla birlikte, "yine eserlerin başlıklarını ve içeriklerini göz önünde bulundurarak İbnü'l Hakkı Mehmed Tahir'in dönemini aydınlatan bir sosyal tarihçi kimliğiyle hareket ettiğini söylemek yerinde olur" (Dere, 2021: 33).

Tür olarak edebî mektup kategorisinde değerlendirilebilecek olan İbnü'l Hakkı Mehmed Tahir'in *Hanımlarımıza Mahremâne Bir Mektup'u*, 1328 (1912/1913) yılında İtimat Kitaphanesi sahibi Seyyid Tahir tarafından Tevsi-i Tıbbât Matbbası'nda, İstanbul'da yayımlanmıştır. *Hanımlarımıza Mahremâne Bir Mektup*, otuz bir sayfadan oluşan küçük hacimli bir eser olmakla birlikte II. Meşrutiyet'in ilanını takip eden süreç ve Osmanlı Devleti'nin söz konusu zaman dilimindeki iktisadî, askerî ve toplumsal bazı problemleri hakkında dikkat çeken bir bakış açısı ortaya koymaktadır.

II. Meşrutiyet Dönemine Ait Bir Sosyal Tenkit Örneği Olarak İbnü'l Hakkı Mehmed Tahir'in *Hanımlarımıza Mahremâne Bir Mektup'u*

Tenkit veya tenkit etme eylemi bir eserin içerisinde vurgulanması istenilen bilginin açığa çıkarılıp gösterilmesidir. Bu bağlamda İbnü'l Hakkı Mehmed Tahir'in *Hanımlarımıza Mahremâne Bir Mektup'u* sosyal tenkit kategorisinde değerlendirilen bir eserdir. İlk olarak Türk kadınlarına bir teşekkür ile başlayıp ardından vatan için ricaya yönelik ifadelerle devam eden eser, tenkit noktasında bir kişiye değil de topluma yönelik bir eleştiri içermektedir. Öyle ki eser, II. Meşrutiyet döneminde toplumun yaşadıklarını belirtilerek bir eleştiri metni ortaya çıkarılmıştır. Yalnız bu eleştirilerin azalması noktasında kadınların etkisi, gösterdikleri yararlılıklar ve fedakârlıklarla büyük oranda önemli olmuştur.

Hanımlarımıza Mahremâne Bir Mektup'da tenkitler genel olarak topluma yönelik olsa da esasında erkekler üzerine kurulmuş bir eleştiri içermektedir. Erkeklerin çalışmaması ve öğrenme arzusunda dahi bulunmamaları yaşadıkları toplumu son derece etkilemektedir. Eser içerisinde verilen örneklerde devlet memurunun işini esasıyla yapmaması bürokrasiyi tenkit etmektedir. Böylece evrak işlerinin keyfekeder ilerleyişi vatana ve millete hizmet için hem haksız bir kazanç elde etmek hem de ülkenin istikbalini düşünmemeye sebep olmuştur.

Erkekler, üzerine düşen sorumlulukları yerine getirmezken muharebe sebebiyle yaşanan felaket, acı, zararların tekrar yaşanmaması için çaba ve gayrette bulunmamaları da ayrı bir trajedidir. Bu ifadeler dışında Avrupa'ya binlerce insan tahsil yapmak için giderken bu gidişlerin ülkeye bir faydasının dokunmaması da dikkat çekicidir. Öyle ki ülkede muntazam müesseselerin olamayışı, fabrikaların temel malzemelerini Avrupa'dan getirilmesi vs. tüm bunlar yapılması gereken şeylerin yapmayıp ülkeyi ihmal etmekle sonuçlanmaktadır. Dolayısıyla eser içerisinde ifade edilen tenkitler, uzun uzun örnekler verilerek açıklanmıştır. Bütün çözüm ve öneriler ise Türk kadınlarının toplum içinde aktif bir rol oynaması üzerine nihayete kavuşacaktır.

Hanımlarımıza Mahremâne Bir Mektup, Balkan Savaşı ile ilgili bir anlatımla başlar. Yazar, bu savaş sırasında Türk kadınlarının büyük fedakârlıklar gösterdiğini ifade eder ve yapılanları büyük bir takdirle karşıladığını söyler. Söz konusu fedakârlıklar hem

Meltem Yanık

maddi hem de manevi anlamda olmuştur. Birçok kadın ellerindeki avuçlarındaki her şeyi Savaş'ta kullanılması için Devlet'e bağışlamış bazıları da hastanelere giderek gerek hemşirelik yapmak gerekse hastaların ihtiyaçlarıyla ilgilenmek için seferber olmuştur: "Hanımlarımızın bu muharebede gösterdikleri yararlıklar, kendilerinin o seçî, kahraman Türklerin kızları olduklarını ve damarlarındaki kanın da hamaset ve hamiyetle memzûc bulunduğunu bir kere daha ispat etti" (İbnü'l Hakkı Mehmed Tahir, 1328: 3-4).

Yazar bu girizgâhtan sonra sözü, mektubun ne için yazıldığına getirir. İbnü'l Hakkı Mehmet Tahir, *Hanımlarımıza Mahremâne Bir Mektup'u* öncelikle Türk kadınlarına teşekkürünü ifade etmek, ardından bazı tavsiyelerde bulunmak için kaleme almıştır: "Bu mektub-ı umûmî, muhterem valide ve hemşire ve kerimelerimiz de gösterdikleri bu âsâr-ı şefkat ve hamiyetten dolayı teşekkür vazifesini ifâ için yazılmakla beraber onların şefkatli, merhametli, hamiyetli vicdanlarına selâmet-i vatan nâmına bazı telkinât-ı mahsûsa icrasına vesile-i cemile ittihâz kılınmıştır" (İbnü'l Hakkı Mehmed Tahir, 1328: 5). Mektubu, sorumluluk sahibi kadınlar dikkatle okuyacaklar, okuma yazma bilmeyenler başkalarına okutup dinleyecekler ve kadın olarak üzerlerine düşen görevleri bilinçli bir şekilde yerine getireceklerdir. Ayrıca bu mektupta kadınların Devlet zor durumdayken birtakım maddi fedakârlıklar yapmaları gerektiği gibi klişe tavsiyeler bulunmamaktadır.

Mektubun ne için yazıldığının belirtilmesinin ardından İbnü'l Hakkı Mehmed Tahir bir hatırlatmada bulunur. Ona göre, Türkler çalışma konusunda büyük eksikliklere sahip oldukları hâlde hiçbir zaman zevk ve eğlenceden geri kalmamaktadırlar. Avrupalılar, her fırsatta Türklerin medenileşemediklerini, bu konuda istidatlarının olmadığını iddia ederler. Söz konusu iddianın gerçeği yansıtmadığı malumdur. "Medenileşmek" konusunda birçok eksiklikler bulunmakla ve milletçe cehalette ısrar edilmekle birlikte bu hususta kesinlikle ümitsiz olunmamalıdır. Hâlihazırda yapılabilecek en iyi şey; devletin varlığını, toprak bütünlüğünü muhafaza etmektir. Bu noktada kadınlara büyük bir iş düşmektedir. Vatanın kurtarılmasını yalnızca erkeklere mahsus bir görev olarak görmek ve böyle bir mantığı kabullenmek ise son derece yanlıştır:

"Bu sebeple bizi geri dönmek kâbil olmayan hakiki bir tarîk-i terakkiye sokacak elin vürûduna kadar hiç olmazsa mevcudiyetimizi muhafaza etmeliğimiz lazım geliyor ki bu da ancak maddeten kuvvetli olmağımıza bağlıdır.

İşte muhterem hanımlarımızdan rica ettiğimiz şey; devletimizin, milletimizin maddeten kuvvetli, şevketli olmasına sarf-ı himmet ve gayret etmeleridir" (İbnü'l Hakkı Mehmed Tahir, 1328: 7).

Mektubun başında annelere, kız kardeşlere ve kız çocuklarına hitap edilir. Yazara göre, Avrupalılar İslâmiyet'ten aldıkları medeniyeti ve bilimi geliştirerek güçlerini ve diğer toplumlar üzerindeki etkilerini artırmışlardır. Bu sebeple dünyanın neredeyse bütün işleyişi İngiltere, Fransa, Almanya, Rusya, Avusturya ve İtalya olmak üzere altı büyük devletin elindedir. Bu devletlerin halkı, birkaç asır önce cehalet içindeyken ilim adamları tarafından ülkelerine taşınan İslâm medeniyetinin değer ve unsurlarına sarıldıkları için teknolojiye ilerlemişler ve uçaklarla gökyüzünde dolaşmaya, denizaltılarla suyun altında gitmeye başlamışlardır. Büyük tüneller

II. Meşrutiyet Dönemine Ait Bir Sosyal Tenkit Örneği Olarak İbnü'l Hakkı Mehmed Tahir'in Hanımlarımıza Mahremâne Bir Mektup'u

kazarak ulaşımı kolaylaştırmışlar, telgraflarla ve telsizlerle birbirine uzak bölgeler arasındaki iletişimi sağlamışlar; vapurlar, trenler ve otomobillerle her türlü nakliye için büyük bir çaba harcamaya gerek duymadan yapmaya başlamışlardır. Avrupalılar teknolojiye çok ilerledikleri için yazdıkları yazılara varıncaya kadar -daktilo kastediliyor- neredeyse her işlerini makinelerle gördürmektedirler. Bu gidişat, onların daha da ilerleyeceklerini göstermektedir.

Avrupalılar, teknolojilerine güvenerek gelişmeyen ülkeleri kendi topraklarına katmakta ve onları sömürgeleştirmektedir. Japonya gibi çalışkan ve ilerlemiş toplumlara ise dokunmamaktadır. Çin, Japonya'ya göre çok daha büyük ve daha kalabalık olmasına rağmen medeniyet noktasında ilerleyemediği için bazı limanlarının idaresini Avrupalılara kaptırmıştır. Bu duruma düşmemek için yapılabilecek tek şey çok çalışmaktır: "Demek oluyor ki bir milletin bu dünyada bekâ ve devam-ı hayatı mutlaka, mutlaka, mutlaka kemâlât-ı medeniyeleri hissedar olmaya mütefakkıf... Bu ise çalışmaya bağlı, çalışmaktan başka hiçbir çare yok" (İbnü'l Hakkı Mehmed Tahir, 1328: 10).

İbnü'l Hakkı Mehmed Tahir'e göre Türkiye'de erkekler yeterince çalışmamaktadır. Balkan yenilgisinin de bu noktada bir ders veya ibret olacağı düşünülmemelidir. Bazı erkekler eğitim için Avrupa'ya gönderilmiş, fakat orada eğlenceye dalarak ve memleketlerindeki kadar para harcayarak millî ekonomiye zarar vermişlerdir. Ayrıca Avrupalıları taklit ettikleri ve ülkeye dönerken yanlarında birer yabancı kadın getirmeleri sebebiyle millî kültürde bir yozlaşmaya yol açmışlardır. Erkeklerin tek istediği demagojik veya sloganvarî konuşmalar yaparak bir memuriyete yerleşip maaş almaktır. İmkân olduğu hâlde yerli üretim açısından çok kötü bir durumda olunması bunun en büyük ispatıdır:

"(...) Tersanemiz var, harp gemilerini Avrupa'ya sipariş ediyoruz. Tophanemiz var, lüzumu olan topları Avrupa'dan getiriyoruz. Fişekhanemiz var, orada barut ve fişek imal edilebiliyorsa da kapsül vesair levâzımını yine Avrupa'dan celb eyliyoruz.

Anadolu hazine-i niâm-ı ilahî iken yediğimiz ekmeklerin unu ekseriyetle yine Avrupa'dan geliyor. Adam akıllı un fabrikalarımız yok. Bütün giydiklerimiz, her türlü çuha, yünlü, basma ipekli kumaşlar, alamet-i milliyemiz olan fes, her türlü kunduralar, terlikler, iğneler, iplikler, her türlü levâzım-ı inşâiyye, her cins kalem, mürekkep, hokkalar, her türlü şişeler, bardaklar hasılı ne söyleyeyim her nevi me'kulât vesâire toplu iğneye, adi nalın çivisine varıncaya kadar her cins levazım hep Avrupa'dan geliyor. Burada hiçbir şey yapılmıyor. Hiçbir şey..." (İbnü'l Hakkı Mehmed Tahir, 1328: 11-12).

Erkekleri içinde buldukları gafletten uyandırıp çalışmaya sevk edecek bir etkiye ihtiyaç vardır. Bu etkiyi sağlayacak olanlar ise kadınlardır. Yazar, kadınların kararlı bir şekilde erkekleri çalışmaya ikna etmesi gerektiğini düşünmektedir. Zira kararlı bir kadının, istediği her şeyi başarmaya gücü yetecektir:

"Kadın merhameti, kadın hamiyeti hasta bir millete mahz-ı devadır, ayn-ı şifadır. Bir şeyi iyi düşünüp hakikaten vakıf olan ve zihnine koyan bir hanım, o şeyin vücut bulmasına yüzde yüz muvaffak olur. O işin vücut bulmasını candan isteyen bir hanım erkeğini ikna da eder, teşvik de eyler, teşcî de eyler. Elverir ki bir hanım bir işi

Meltem Yanık

kendine gâye-i emel ittihâz etsin. Artık o iş olmuş bitmiş demek olduğuna şüphe kalmaz” (İbnü’l Hakkı Mehmed Tahir, 1328: 16).

İbnü’l Hakkı Mehmed Tahir, bu iddiasından sonra Asur Kraliçesi Semiramis, Hazret-i Âişe, Kartaca Kraliçesi Dido, ve Rus İmparatoriçesi Katerina gibi tarihteki güçlü kadınları örnek göstermektedir. Ona göre, bu örneklerden de anlaşılacağı üzere kadınlar yalnızca gündelik hayatta değil, politik hayatta da önemli başarılar elde etmeye muktedirdir. Nitekim hâlihazırda da başta Avrupa olmak üzere dünya siyasetine yön veren birçok kadının olduğu görülmektedir:

“Tarih Asur kraliçesi Semiramis’in icraatını takdirlerle yazar. Hazret-i peygamber Zî-şân efendimizin zevce-i mükerremeleri İmâmü’l Müminîn Hazret-i Âişetü’l Siddika radiyallâhu teala ânhanın o zamanki siyasete olan tesirât-ı azimesi azâde-i kayd u tezkârdır. Tunus taraflarında Kartac hükûmet-i cesimesini teşkil edenin de bir kadın olduğu mervîdir. Rusya imparatoriçesi meşhur Katerina kendi devlet ve hükûmetinin tezâyüd-i kuvvet ve şevketine pek büyük hizmetler etmiştir” (İbnü’l Hakkı Mehmed Tahir, 1328: 17).

İbnü’l Hakkı Mehmed Tahir, Türk kadınlarından da aynı fedakârlık ve başarıları beklemektedir. Zira Türk erkekleri; “valide”, “hemşire”, “zevce” ve “kerime” olarak seslendiği kadınlara kolektif bir şuurun sonucunda hürmetle muamele etmekte ve aslında genellikle onların sözünden dışarıya çıkmamaktadır. Kadınlar bu durumu göz önünde bulundurarak erkeklerin hem çok çalışmasını sağlamalı hem de onları zevk ve eğlence batağına saplanıp kalmaktan alıkoymalıdır: “Demek oluyor ki erkeğin bir kadın üzerinde resmen ve şer’an hâkimiyet-i mahsûsası olmakla beraber kadının da erkeğe karşı başka türlü bir tesir-i hâkimânesi vardır. Ve kadın bu tesir-i hâkimânesiyle erkeğe her istediğini yaptırır ve yaptırıyor” (İbnü’l Hakkı Mehmed Tahir, 1328: 19).

Mektubun devamı, bir kadın ve onun bahriyede komutan olan kocasının diyalogu şeklinde ilerler. Adam, Balkan Savaşı’nda gördüklerini anlattıktan sonra kadın ona bazı itirazlarda bulunur ve tersanelerimiz, fabrikalarımız, mühendislerimiz ve ustalarımız varken torpido gemilerinin niçin bizde üretilmediğini sorar. Adam, öncelikle müteşebbislerimizin olmadığını söyler ve ardından bu gibi işlere kalkışanlara iyi gözle bakılmadığını, bu kimselerin muhakkak surette bürokratik engellerle karşılaşacağını ifade eder:

“Yazdığım tezkere yahut mezkere kalemden kaleme, komisyondan komisyona, meclisten meclise girer çıkar. Bin kafadan bin ses işitilir. Nihâyet farz edelim ki cevab-ı muvafakat verilsin işe de başlansın. Yüz bin kişi müdahale eder. Kimi enine çeker kimi de boyuna... İş nihayet karmakarışık olur. Bir şeye benzemez. Akıbet insan mahcup düşer” (İbnü’l Hakkı Mehmed Tahir, 1328: 22).

Kadın adamın bu sözlerinden sonra, düşmandan alınan silahlarla düşmana karşı koymanın mümkün olmadığını ifade eder. Adam bunun üzerine düşüncelere dalar ve kadının söylediklerinden ibret alır. Söz konusu sebeple bir örnek daha verir ve bu kez devlet dairesinde çalışan bir adamla karısını karşı karşıya getirir. Kadın, dilekçelerin karşılığını geç bulmasından yakınır ve kocasına işleyişteki sıkıntıların sebeplerini sorar. Bunun üzerine bürokratik aksaklıkların önüne nasıl geçilebileceğini tartışırlar. Yazara göre, aynı muameleyi başka kadınlar da kendi kocalarına yapmalı ve

II. Meşrutiyet Dönemine Ait Bir Sosyal Tenkit Örneği Olarak İbnü'l Hakkı Mehmed Tahir'in Hanımlarımıza Mahremâne Bir Mektup'u

onları doğru yola sevk etmelidir. Bu şekilde hem insanlar refah içinde yaşarlar hem de memleket diğer dünya ülkeleri arasında çok daha iyi bir konuma gelir:

“Diğer bir hanım ise zevci mesela tacir. Kocasının tevsî-i ticareti hususunda ona göre irşâdâtta bulunur. Diğerinin zevci asker. O da yine zevcinden alacağı malumata binâ-yı efkâr ederek teşvikâtta bulunur. Başka birinin zevci faraza arabacı, o da anlayabildiğine göre basit mütalaât ile böylelikle erkekler, kadınlar bile daha ziyâde çalışmaya mecbur olurlar. Çok çalışmak da şu vatanı heyet-i umumiyesiyle ihya eder. Zira çok çalışmak az zamanda türlü türlü müesseseler, fabrikalar, dârü's-sınâîler peydâ eder. Muamelât-ı resmîyeye, gayr-i resmîyeye, ticaret-i sanayie vüs'at gelir. Herkeste servet hâsıl olmaya başlar. Bu ise şevk-i umumiye kabartır. Artık memleket faaliyete müstağrak olur. Çehre-i dilrübâ-yı saadet ve selâmet rû-nümâ olmaya başlar” (İbnü'l Hakkı Mehmed Tahir, 1328: 29).

Mektup, bütün kadınlara bir seslenişle sona ermekte ve her erkeğin bir görevinin olduğu, kadınların erkeklere her fırsatta bu görevleri hatırlatması gerektiği ifade edilmektedir. İbnü'l Hakkı Mehmed Tahir'e göre, kadınlar erkeklerden birçok konuda çok daha ciddi, özverili ve basiretlidir. Dolayısıyla vatani yaşatacak ve geleceği inşa edecek olanlar da ancak kadınlardır.

Sonuç

İncelemenin bütününde ele alınan İbnü'l Hakkı Mehmed Tahir'in, *Hanımlarımıza Mahremâne Bir Mektup* adlı küçük hacimli eseri, iddiasız bir metin olmakla birlikte içeriği bakımından son derece önemlidir. Yazar, II. Meşrutiyet'in - kadın haklarının gündeme gelmesi bakımından- getirdiği atmosferin de etkisiyle kadınlara erkeği doğru yola sevk etmek gibi bir misyon yüklemektedir. Eserde, kadının toplumsal hayatta aktif bir rol alması ile ilgili bir vurguya rastlanmamaktadır. Buna rağmen kadınlara üstün nitelikler atfedilmesinin son derece dikkat çekici olduğunu söylemek mümkündür.

Yazarı, birçok konuda kadınların hamiyetine ihtiyaç duyulduğunu düşünmesine götüren etken ise Balkan yenilgisidir. Osmanlı Devleti, Balkan Savaşı'nda ağır bir yenilgi alınca İbnü'l Hakkı Mehmed Tahir, yıkılışın ayak seslerini duymuş olan aydınlardandır. Çözümü ise erkeklerin daha çok gayret göstermelerinde ve işin ciddiyetini fark etmelerinde bulmuştur. Fakat onları teşvik edecek olanlar, yalnızca kadınlardır.

İbnü'l Hakkı Mehmed Tahir, bu noktada eserde kadın ve erkek ilişkisinin boyutlarına dair birtakım uyarılarda bulunmaktadır. Söz konusu uyarıları okurun zihninde somut hâle getirmek için de birinin kocası bahriyede, diğerinki devlet dairesinde çalışan iki kadın örneğini ortaya koymuştur. Buna bağlı olarak karı koca arasındaki diyaloglarla meseleyi okurun zihninde bir tartışmaya açmıştır.

Kaynakça

- Alkan, M., Ö. Yücekök, A. N., Turan, İ., (1998). *Tanzimattan Günümüze İstanbul'da STK'lar*. İstanbul: Tarih Vakfı.
- Dere, M. (2020). *Yeni Bir Toplum İnşa Etmek*. Konya: Palet Yay.
- Dere, M. (2021). İbnü'l Hakkı Mehmed Tahir'in Bir Hikâyesi: Altın Perisi. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, (50), s. 31-46.
- Güzel, Ş. (1985). Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Toplumsal Değişim ve Kadın. *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt 3, İstanbul: İletişim Yay., s. 857-854.
- Koç, M. (2005). *Türk Romanında İttihat ve Terakki (1908-2004)*. İstanbul: Temel Yay.
- Kurnaz, Ş. (1991). *Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını (1839-19223)*. Ankara: T. C. Başkanlık Aile Araştırma Kurumu Bakanlığı Yay.
- Okay, M. O. (2005). *Batılılaşma Devri Türk Edebiyatı*. İstanbul: Dergâh Yay.
- Özkiraz, A., Arslaner, M. N. (2011). İkinci Meşrutiyet Döneminde Kadın Olmak. *Sosyal ve Beşerî Bilimler Dergisi*,3(1), s. 1-10.
- Uğurcan, S. (2012). Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Türk Kadını (1918-1998). *Edebiyatımız II Yazarlar, meseleler içinde* (s. 213-222). İstanbul: Dergâh Yay.

EK: 1

HANIMLARIMIZA MAHREMÂNE BİR MEKTUP'UN GÜNÜMÜZ HARFLERİNE AKTARIMI

Bulgar, Sırp, Karadağ ve Yunan'dan ibaret olan Balkan düvel-i sagîresinin bi'l-ittifâk Devlet-i Aliyye'ye nagehanî surette ilan-ı harp etmeleri üzerine hükûmet-i Osmaniyece de derhâl tedarikât-ı harbiyeye ibtidâr edilmiş ve bu münasebetle millet-i Osmaniye de Devlet'e muavenete şitâb etmişti.

Bu muavenet-i milliye miyânında İslâm hanımlarının meşhûd olan âsâr-ı şefkat ve ulüvv-i cenâbları cidden sezâvâr-ı men ü şükrân ve bâis-i iftihâr-ı firâvândır.

Hanımlarımızın bu muharebede gösterdikleri yararlıklar, kendilerinin o şecî, kahraman Türklerin kızları olduklarını ve damarlarındaki kanın da hamaset ve hamiyetle memzûc bulunduğunu bir kere daha ispat etti.

İâne-i itâsı emrinde bütün vesâit-i ziynet ve ihtişâmını fedâ; atını, arabasını sevgili askerlerimiz nâmına ihdâ eyleyenler, çantalarını boşaltıp muhteviyatını Harbiye Nezareti veznesine tevdi edenler, mücevheratından vazgeçip askerlerimizin bir işine yarasın diye verenler pek çok olduğu gibi mecrûhîn-i askeriyeye bizzat hizmet ve muavenet eyleyenler, yara saranlar, yara bağlayanlar, gece ve gündüz hastahânelerde kalarak terk-i hâb u rahat ederek mecrûhîne hizmeti cana minnet bilenler, hastegâna türlü türlü hediyeler götürerek istifsâr-ı hatırlarına müsâraat edenler de ziyadedir.

Hele hiçbir hane yoktur ki asker için çamaşır, hurka vesaire dikmekle meşgul olmuş olmasın. Fakat malı olan nisvân dahi aynen eşya itâ etmek suretiyle ibrâz-ı âsâr-ı şefkat eylediler. Ve böyle hanımlarımızın verdikleri günâ-gün eşya ile dolarak bir taraftan ordugâha sevk edilmek suretiyle boşandıkça yine dolmuştur.

II. Meşrutiyet Dönemine Ait Bir Sosyal Tenkit Örneği Olarak İbnü'l Hakkı Mehmed Tahir'in Hanımlarımıza Mahremâne Bir Mektup'u

Hâsılı hanımlarımız bu muharebede pek büyük âsâr-ı hamiyet ibrâz ettiler. Cenâb-ı Hakk cümlesinin sa'y-ı vatan-perverânelerini meşkûr buyursun.

Bu mektub-ı umûmî, muhterem valide ve hemşire ve kerimelerimiz de gösterdikleri bu âsâr-ı şefkat ve hamiyetten dolayı teşekkür vazifesini ifâ için yazılmakla beraber onların şefkatli, merhametli, hamiyetli vicdanlarına selâmet-i vatan nâmına bazı telkinât-ı mahsûsa icrasına vesile-i cemile ittihâz kılınmıştır.

Hiç şüphe etmeyiz ki kalpleri rakîk, hisleri âli, muhabbet-i vataniyeleri fevkalade, hamiyetleri ise pek ziyade olan muhterem hanımlarımız bu mektubu bir ehemmiyet-i mahsusa ile okuyacaklar, okumak bilmeyenler de okutup dinleyecekler ve binaenaleyh vatan-ı muazzezimiz de şu muharebe sebebiyle görülen çekilen felaketlerin, zararların, acıların, faciaların, âlâm-ı ızdırabını tehvîne ve mülk-ü Osmaniye'nin bundan sonra böyle felaketsizliğe düçar olmaması esbâbını tedârike sa'y edeceklerdir.

Bütün Osmanlı hanımlarının ulüvv-i cenâbından, hamiyet-i fitriyelerinden muntazar olan bu mektubun mündericâtından atf-ı ehemmiyet etmeleridir. Çünkü bu mektup, her zaman yazıldığı gibi modaya tâbi olmayın, ziynet ve ihtişama kapılmayın filan gibi ihtarât-ı malûmeyi mutazammın değildir.

Vatan nâmına sarf birer ricâdan ibarettir. Her hanım için, vatanın her bir muhterem kızı için, her biri bilcümle vatandaşların muhterem hemşiresi olan her muhaddere-i ismet-perver için bu ricanın icrası gayet kolay ve gayet zahmetsiz, külfetsiz masrafsızdır.

Ricâ-yı âcizânemize başlamadan evvel muhterem kâri'elerin birkaç söz daha söylemekliğime müsaâde buyurmalarını istirham ederim:

Mâlûmdur ki Avrupalılar Osmanlı toprağında yaşayan insanların erkeğini de kadını da cahil diye feryat ederler. İktisâb-ı medeniyet edemediğimizi, etmek istidadında bulunmadığımızı söylerler.

Hele terakki edemediğimizin başlıca sebebi çalışmamaklığımız olduğunu, daima havaî şeylerle iştilal edip zevk ü safamıza baktığımızı bu sebeple istikbalimizin vahim bulunduğunu beyan ederler.

Filhakika bizde cehâlet hüküm-fermâdır. O sebeple Avrupalılar derecesinde iktisâb-ı medeniyet edemedik. Sahihen de çalışmıyoruz. Hele hakikaten daima havaî şeylerle iştilal edip zevk ü safadan fârig olmuyoruz.

Böyle davranan bir milletin akıbeti vahim olmak pek tabiidir. Fakat Avrupalıların bu iddiaları miyânında bir yanlış sözleri var ki o da bizim medenileşmek istidadında olmadığımızı iddia eylemeleridir.

Bu istidad bizde vardır. Hem de fazlasıyla vardır. Fakat hazret, ah henüz inkişafı çaresini arayıp bulacak bir dest-i mededkâr göndermedi.

Böyle bir dest-i mededkâr gelinceye kadar bekleyecek miyiz? Ger bekleyecek isek biz bütün bütün harâbiye düçar oluruz.

Meltem Yanık

Bu sebeple bizi geri dönmek kâbil olmayan hakiki bir tarîk-i terakkiye sokacak elin vürûduna kadar hiç olmazsa mevcudiyetimizi muhafaza etmeliğimiz lazım geliyor ki bu da ancak maddeten kuvvetli olmağımıza bağlıdır.

İşte muhterem hanımlarımızdan rica ettiğimiz şey; devletimizin, milletimizin maddeten kuvvetli, şevketli olmasına sarf-ı himmet ve gayret etmeleridir.

İhtimal ki hanımlar bu fıkrayı okuyunca taaccüb edecekler ve hatta gülerek:

“Bu, erkeklere ait bir vazife değil midir? Kadınlar koca bir devletin kuvvetli, şevketli olmasına nasıl himmet ve gayret edebilirler, bir devletin bir milletin kuvvet ve şevket hâsil etmesi tarîk-i temeddüne girmesi de ulûm ve maarife son derece ehemmiyet vermesiyle ve ilim ve marifetin de peyderpey semerâtını iktitâf etmesiyle mümkün olur. Hâlbuki bu işleri vücûda getirmeye kadınlar muktedir olabilirler mi?”

Bugün kadınlar kendilerinin zulmet-i cehaletten kurtarılmasını erkeklerden niyaz ve isticram etmekte iken onlardan devlet ve milletin kuvvet ve miknet peydâ etmesine himmet ve gayret eylemelerinin ricâ edilmesi pek gariptir, pek ma’kûs bir tâlep ve temennidir.”

Diyeceklerdir fakat iş öyle değildir. Bizim ricamız muhakkaktır. Hanımlarımızdan devletimizin devam-ı mevcudiyeti, tezâyüd-i kuvvet ve iktidarı için gayret ve himmet beklemek doğrudur. Eğer mütalaât ve beyânât-ı âtiye nazar-ı dikkate alınırsa ricamızın ma’kûs olmadığı şüphesiz tasdik olunacaktır.

Muhterem valideler, muhterem hemşireler, muhterem kerimeler; Avrupalılar İslamiyet’ten aldıkları medeniyeti bugüne kadar fevkalâde tekemmül ettirdikleri gibi o sayede pek ziyade iktisâb-ı kuvvet ve nüfuz eylediler. Bugün bütün dünyanın umûru İngiltere, Fransa, Almanya, Rusya, Avusturya, İtalya namlarında altı devletin re’y ü tedbiri ile idare olunuyor. Bunlara düvel-i sitte dahi deniliyor.

Bu devletlerin tebaa ve ahali de birkaç asır mukaddem zulmet-i cehl içindeler iken ukalâ ve hükemâları tarafından vatanlarına nakledilen medeniyet-i İslâmiye’ye fevkalâde surette sarıldıkları ve o medeniyeti gitgide tevsî için uğraştıkları cihetle el-yevm tayyarelerle havada uçuyorlar tahtelbahir vapurlarla denizlerin içinde geziyorlar, mahûf, müthiş tüneller kazarak âdeta yerin dibinde seyir ve seyahat ediyorlar, telsiz telgraf ile gâibten haber alıyorlar; vapurlar, şimendiferler otomobiller ile her türlü nakliyatı kolaylıkla icra ediyorlar. Her işlerini makinelerle gördürüyorlar. Yazılarını makine ile yazıyorlar. Şimdiye kadar pek çok şey icat ettikleri gibi daima da ihtiyacât-ı beşeriyeyi tehvîn çarelerini aradıkları için daha pek çok şeyler icat edeceklerdir. İcat ettikçe ilerleyeceklerdir.

Avrupalılar çalışmak sayesinde bu mertebe-i kemâli buldukları hâlde biz de çalışmamak, zevk ü safa ile vakit geçirmek yüzünden bu kadar geri kaldık. Hâlbuki Avrupalılar hâiz oldukları kemâlâta güvenerek dünyada çalışmayıp terakki etmemiş olanları âdeta insan addetmiyorlar. Onların memleketlerini zapt ediyorlar. Kendilerini de millet-i mahkûme derekesine indiriyorlar. Çalışıp terakki etmiş ve o terakki sayesinde bittabi kesb-i kuvvet eylemiş olan milletlere ise dokunamıyorlar. Zira kuvvetten, hususiyle medeniyet ile tekemmül eylemiş kuvvetten havf u ihtirâz ediyorlar. Mesela Japonya hükûmetinin arazisinden bir karış yer bile zapt edemediler.

II. Meşrutiyet Dönemine Ait Bir Sosyal Tenkit Örneği Olarak İbnü'l Hakki Mehmed Tahir'in Hanımlarımıza Mahremâne Bir Mektup'u

Hâlbuki Çin hükûmeti dört yüz milyon ahaliye mâlik bir hükûmet iken kuvvet ve şevketi medeniyet-i hâzıra ile neşv ü nemâ bulmamış olduğu için memâlikinden bazı limanlar bugün Avrupalıların zîr-i idaresindedir.

Demek oluyor ki bir milletin bu dünyada bekâ ve devam-ı hayatı mutlaka, mutlaka, mutlaka kemâlât-ı medeniyeleri hissedar olmaya mütefakkıf... Bu ise çalışmaya bağlı, çalışmaktan başka hiçbir çare yok.

Fakat kim çalışacak ve nasıl çalışacak, çalışmak evvela erkeklere aittir değil mi?

Eyvah! İşte bizim erkeklerin hiçbiri çalışmıyorlar ve reviş-i hâle bakılırsa şu Balkan felaketinden sonra dahi yine çalışmayacaklardır. Zaten çalışmanın yolunu bilmiyorlar. Öğrenmek arzusunda dahi bulunmuyorlar. İçlerinden çalışmanın yolunu öğrenmek için Avrupa'ya gidenler orada da zevk ü safaya dalarak ve buradakinden daha çok masraflar ederek servet-i milliyeyi rahnedâr eyliyorlar. Fazla olarak avdetlerinde yanlarına bir de madam yahut matmazel takarak geliyorlar. Hem de nasıl geliş. Avrupa'da çalışmanın yolunu ûlûm ve fûnûn-ı muhtelifeyi öğrenmek için gittikleri hâlde bunlara bedel birtakım evzâ-ı acibe-i Frengâneyi taklidi öğrenerek, Türkçesi vatanlarına bomboş dönüyorlar. Daha doğrusu fenalıklar getiriyorlar.

Bizim erkekler de sahte azametten, yalnız söz ile vatanın terakki ve selametini talep eylemekten, memuriyete tayin olunarak maaş almak arzusundan başka hiçbir şey, hiçbir teşebbüs yok.

Sultan Mahmud-ı Sâni hazretlerinin devr-i saltanatından şimdiye kadar hemen yüz seneye yakın müddet zarfında Avrupa'ya berây-ı tahsil bu kadar adam gönderdiğimiz hâlde vatanın binlerce ihtiyacâtından birinin olsun derece-i kifâyede teminine hâdim henüz muntazam bir müessesemiz bile yok. Erkeklerimizin her sınıfının en büyüğünden en küçüğüne varıncaya kadar hiçbiri çalışmıyor, hiçbiri hem kendi saadeti hem de milletin selameti için ciddi surette düşünmüyor. Her ağızda bir "neme lazım" dır gidiyor. Bu kadar ihtiyacât içinde yuvarlandığımız hâlde bunlardan hiç olmazsa en lüzumlusunu olsun burada vücûda getirmek esbabına tevessül etmiyoruz. Tersanemiz var, harp gemilerini Avrupa'ya sipariş ediyoruz. Tophanemiz var, lüzumu olan topları Avrupa'dan getiriyoruz. Fişekhanemiz var, orada barut ve fişek imal edilebiliyorsa da kapsül vesair levâzımını yine Avrupa'dan celb eyliyoruz.

Anadolu hazine-i niâm-ı ilahî iken yediğimiz ekmeklerin unu ekseriyetle yine Avrupa'dan geliyor. Adam akıllı un fabrikalarımız yok. Bütün giydiklerimiz, her türlü çuha, yünlü, basma ipekli kumaşlar, alamet-i milliyemiz olan fes, her türlü kunduralar, terlikler, iğneler, iplikler, her türlü levâzım-ı inşâiyye, her cins kalem, mürekkep, hokkalar, her türlü şişeler, bardaklar hasılı ne söyleyeyim her nevi me'kulât vesâire toplu iğneye, adi nalin çivisine varıncaya kadar her cins levazım hep Avrupa'dan geliyor. Burada hiçbir şey yapılmıyor. Hiçbir şey...

İşte görülüyor ya hiç çalışılmıyor. Erkeklerimizin binde biri bile vatanın şu hâlini böylece düşünmüyor. Çünkü düşünmek neticesinde bir teşebbüs olur. Geçenler de bazı ufak tefek teşebbüsler vuku buldu ise de onlar da sû-ı idare yüzünden akım kaldı. Hasılı bu millet böyle hiç çalışmayarak her türlü ihtiyacını Avrupa'dan getirtmek suretiyle idâme-i hayat arzusunda ise yazık ki bu hâlin sonu felakettir.

Meltem Yanık

Eğer Avrupalılar bugün Memalik-i Osmaniye ile icra-yı ticaretten vazgeçecek olsalar biz burada bir dirhem petrol gazı bulamayacağımız gibi lambamızı yakacak bir tek kibritten vesair her türlü levazım ve ihtiyacâtımızdan mahrum kalarak şaşırıp perişân oluruz.

Bizim erkeklerimiz bu gibi hâlleri hiç nazar-ı dikkate almıyorlar. Akli erenlerden bazıları bu mealde birkaç lakırdı söyledikten sonra bilahare söylediğini de unutmak derecelerinde eser-i lakaydı gösteriyor.

Bu hâlde bizim hâlimiz, bu zavallı milletin istikbâli ne olacak? Eğer iyi olmasını istiyor isek şu bizim erkekleri çalışmak, her manasıyla çalışmak yoluna sülûke teşvik için bir çare aramalıdır. Bu çare bulunduktan sonra bizim de ufk-ı âtimizde selâmet yıldızları birer ikişer doğmaya başlar. Hâlbuki bugünden itibaren ciddi bir surette çalışılmaya başlansa bile tarîk-i terakkide Avrupalılara yetişmek pek güç ve pek çok vakte muhtaç olduğu için bir taraftan çalışmakla beraber diğer taraftan da devletimizin bekâsı, vücûduna gayret lâzımdır.

Mâlûm olduğu üzere bir milleti cehaletten bihakkın kurtarıp hissedâr-ı fazl u irfan eylemek pek çok senelere muhtaçtır. Fakat bir devletin tensikât-i askeriyesini mükemmelen icra ile beraber esliha ve mühimmât-ı harbiyesini derece-i kifâyeden de fazla bir hâlde bulundurmamak nispeten az zaman içinde mümkün olacağından bu ciheti asla hatırdan çıkarmayıp her iki şey için; yani hem medenileşmek için neşr-i maarife, hem de kuvvetleşmek için levâzım-ı harbiye tedarikine dakika-i fevt etmeksizin çalışmak gerekir.

Şurada azıcık duralım. Mademki biz mevcudiyetimizi idâme etmek istiyormuşuz. Binâenaleyh alelacele hem de bir dakika bile geçmeksizin iki işe birden teşebbüs etmemiz lâzım geliyor ki bunlardan biri memleketimizde maarifin terakkisi, diğeri de devletin böyle bizden çıkma, sonradan yetişme Bulgar, Sırp, Karadağ, Yunan devletlerine ve hatta her dördüne birden değil, en mütemmedin bir Avrupa devletine bile inde'l-iktizâ karşı koyacak, galebe edecek derecede kuvvetli olması meseleleridir.

Takdir buyurursunuz ya, hanımefendiler! Bugün devletimiz de milletimiz de iki büyük şeye muhtaç. Bu şeyler bu devleti, bu milleti daim ve pâyidar edecek. Yoksa bu devlet ve millet daim ve pâyidar olmayacak, olamayacak. Hâlihazırın devamıyla bütün mülkümüz ecânib tarafından zapt olunacak, bütün ümmet-i Muhammed Hristiyanların esiri olacak.

Daha sonra Hristiyan olmayan Müslümanlar ekmek bulamayacak, o zaman Müslümanların akılları başlarına gelecek. Çalışmak isteyecekler, fakat asla ve kat'â çalıştırılmayacaklar. Esir olarak ölecekler, esir doğacaklar, yine esiren terk-i hayat edecekler. Dünyada ne cami kalacak ne mescid, ne fes kalacak, ne sarık ne çarşaf kalacak, ne peçe ne ırz kalacak, ne de namus. O zaman Hristiyanlığı kabul eden Müslümanlara da inanılmayacak. Zenginlerinin ellerinden malları gasp olunacak; bir gün Müslümanlığı tekrar ihyâ etmesinler diye...

Bu Balkan Muharebesi Müslümanlara bu âkıbetleri açık, sarîh olarak söylüyor. Fakat biz yine mütenebbih olmuyoruz. Hatta âkıbet-i ahvâli asla düşünmüyoruz. Bugün Osmanlı ve Bulgar orduları Çatalca'da karşıya dururken, Londra'daki sulh

II. Meşrutiyet Dönemine Ait Bir Sosyal Tenkit Örneği Olarak İbnü'l Hakkı Mehmed Tahir'in Hanımlarımıza Mahremâne Bir Mektup'u

konferansında müzakerât-ı sulhiyye safhadan safhaya girerken duygusuz ailelerimiz miyânında: “şu muharebe bitse de çalgı çalmaya başlasak” diyenler var. Halbuki bunlar muharebe sebebiyle hasbe'l-insâniye çalgı çalmayanlar. Ya hiç duygusuzların evleri! Sabahlara kadar ayş ü işret, zevk ü safa, aheng-i tâmm-ı sefâhet ile pür galeyân...

Ya Rab acı bu millete!

Ya Rab ne olacak bizim hâlimiz?

Ya Rab bizi çalıştıracak dest-i mededkârı acilen irsâl eyle!

Hanımefendiler. Bizim işlerimiz maddeten de bozuktur manen de. Fakat çalışmakla bu bozukluklar düzelir. Ancak yine tekrar edelim ki kim çalışacak yahut kimi kim çalıştıracak? İşte iş hep hanımlarımızın hamiyet ve mürüvvet-i insâniyetkarâne ve vatanperverânelerine kalıyor. Kadın merhameti, kadın hamiyeti hasta bir millete mahz-ı devadır, ayn-ı şifadır. Bir şeyi iyi düşünüp hakikaten vakıf olan ve zihnine koyan bir hanım, o şeyin vücut bulmasına yüzde yüz muvaffak olur. O işin vücut bulmasını candan isteyen bir hanım erkeğini ikna da eder, teşvik de eyler, teşcî de eyler. Elverir ki bir hanım bir işi kendine gâye-i emel ittihâz etsin. Artık o iş olmuş bitmiş demek olduğuna şüphe kalmaz.

İşte asıl maksûd-ı hakikiye geldik. Çünkü bu vatani muhterem hanımlarımızın tahlis edeceklerine -eğer arzu eylerlerse- vicdanen kanaat hâsıl edilmiştir. Fikren münevver, aklen mükemmel olan her hanımefendi nezdinde kadınlığın dünyada her türlü muamelât-ı beşeriyeye tesirât-ı azime icra eder mühim bir kuvvet olduğunu bittabi meçhul değildir. Kadınlığı erkeklığın dününde addedenler, hele siyasiyât ile kadınların hiçbir münasebeti olmadığını beyan edenler fikirlerinde ısrar ededursunlar, nisvânın dünyada gerek siyasi gerek medenî pek büyük işler görmüş olduğunu tarih beyan ve tasdik eder. Dünyada kadından birçok hükümdarlar gelmiştir. Ve bunların devletlerine, milletlerine pek nâfi ve mühim icraatı görülmüştür. Zaman-ı hâzırda bile kadın hükümdarlar vardır. Tarih Asur kraliçesi Semiramis'in icraatını takdirlerle yazar. Hazret-i peygamber Zî-şân efendimizin zevce-i mükerremeleri İmâmü'l Müminîn Hazret-i Âişetü'l Sıddika radiyallâhu teala ânhânın o zamanki siyasete olan tesirât-ı azimesi azâde-i kayd u tezkârdır. Tunus taraflarında Kartac hükümet-i cesimesini teşkil edenin de bir kadın olduğu mervîdir. Rusya imparatoriçesi meşhur Katerina kendi devlet ve hükümetinin tezâyüd-i kuvvet ve şevketine pek büyük hizmetler etmiştir. Edvâr-ı tarihiyeyi karıştırmaya hâcet yok. Bugün ekserisinin yekdiğerine karâbet-ı sıhriyesi bulunan Avrupa hükümdarlarının harekât ve icraat-ı siyasiyelerine kadınların tesirât-ı azimesi olmadığı neden malum. Hasılı gerek bizde gerek Avrupa'da bilcümle umûr ve muamelât-ı resmiye ve gayriresmiyeye kadınların tesirât-ı gayr-ı mer'iyesi pek çoktur. Demek oluyor ki kadınların muamelât-ı beşeriye arasında pek büyük nüfuzları vardır.

İşte biz de bizim hanımlarımızdan bu nüfuzu şu devlet ve milletin kesb-i terakki ve temeddün ve ihrâz-ı kuvvet ve şevket etmesine ciddi, pek ciddi, gayet ciddi surette sarf etmelerini rica ediyoruz. Zira iyi biliyoruz ki kadınlarımız ciddiyeti erkeklerimizden daha iyi bilir ve anlarlar. Bu nüfuz-ı nisvânî tesirâtıyla bu vatanda

Meltem Yanık

erkeklerin artık ataletten, zevk u safaya inhimâktan halâs olarak vatanı ileri götüreceklerini kaviyyen ümid eyleyebiliriz. Hanımlarımızın kendilerindeki bu nüfuz ve kuvveti ne yolda sarf edeceklerine gelince:

Bu husûsta evvelce istitrâd kabilinden olarak birkaç söz söylemek lâzım geliyor. Cümleye mâlûm olduğu üzere bir erkek gerek validesine gerek hemşiresine gerek zevcesine hatta kerimesine daima hürmetle muamele eder. (Terbiyesiz adamlar sadedimizin haricindedir.) Hatta ekser erkeklerin gaye-i maksadı efrâd-ı ailelerini teşkil eden zümre-i nisânın husûl-ı arzu ve emelleridir. Bir kadın zevcine yahut pederine yahut biraderinden, bir kat elbiselik yahut bir çarşaflık yahut başka bir şey talep eder. O erkek de vaad eyler. Maksat hâsıl olur. Eğer vaadini yerine getirmez ise mahcup kalır. Tekrar vaad eyler, nihâyet üçüncüde dördüncüde yine kadının arzusu husûle gelir. Bu nedendir? Erkeklerin kadınlara hürmetinden... Bizde kadın yanında izhâr-ı acz etmemek maksadındandır. Hele bu ikinci şık akla daha mülâyimdir. Zira bazı erkekler esasen hasisü'l-tab' oldukları hâlde bile kadınlara karşı âciz görünmemek için ekseriyetle izhâr-ı semâhat eylerler. Ekser zeki kadınlar da erkeklerin mizaçlarını, can alacak damarlarını keşfederek öyle sözler söylerler ki zavallı erkek o ânda mâmeleğini feda etmek derecelerine gelir. Hasılı bir erkeğin mizaç ve meşrebi onun zevcesi, valide ve hemşire ve kerimesi nezdinde bî'd-defeât tecrübe neticesinde katiyen meçhul değildir. Hele bazı erkekler zümre-i nisânın her arzusuna canla başla serfûrû ederler ki böyleler kadınlar tarafından daha kolaylıkla yola getirilirler.

Şu sözlerin bir hakikat-i mahza olduğunu hanımefendiler elbette itiraf buyururlar. Demek oluyor ki erkeğin bir kadın üzerinde resmen ve şer'an hâkimiyet-i mahsûsası olmakla beraber kadının da erkeğe karşı başka türlü bir tesir-i hâkimânesi vardır. Ve kadın bu tesir-i hâkimânesiyle erkeğe her istediğini yaptırır ve yaptırıyor.

İşte istitrâdımız burada bitti. Mamafih hanımların erkekler üzerinde tesirât-ı kuvviyeleri olduğu da tebeyün etti. Şimdi kalbi muhabbet-i vataniye ile mâlâmâl olan hele şu Balkan fecâyîinden dolayı kan ağlayan hamiyetli, vicdanlı bir hanım bundan böyle aksâm-ı saire-i vatanda bu misillü felaket husûle gelmemesi esbabına kendi hesabına olarak çalışmak üzere erkeğini yahut pederini yahut biraderini teşvike başlarsa ve bir kere söylediğini fırsat ve münasebet düşürerek binlerce kereler tekrar ve teyid edecek ve inde'l-iktizâ vatanın hep erkeklerin ataleti sebebiyle bu hâle geldiğini yüzlerine karşı vakûrâne bir tarzda beyan eyleyecek olursa bu hâlin erkekler için mümkün mertebe vesile-i intibah olacağını zannediyoruz. Çünkü bizim erkeklerimizde kadınlara karşı vakar ve azamet-i fevkalade olduğundan bir kadının onların kendi hatalarını yüzlerine vurması pek güçlerine gider. Binaenaleyh vatan hatırı için olmasa bile kadınlara karşı isbat-ı tefevvuk etmek ve yüzlerine vurulan hatayı telafi eylemek arzusuyla birer ikişer ciddi surette çalışmaya başlarlar.

Biz bu tedbiri müteallikatımızdan bir hanımın zevcine karşı istimal ettiği lisandan iktibas ederek bu risaleyi vücûda getirdik.

Bir gece o vatanperver hanım ümerâ-yı bahriyeden olan zevciyle taâm esnasında mübaheseye girişirler. Zevcinin muharebeye dair birçok mütalaâtını dinledikten sonra:

II. Meşrutiyet Dönemine Ait Bir Sosyal Tenkit Örneği Olarak İbnü'l Hakkı Mehmed Tahir'in Hanımlarımıza Mahremâne Bir Mektup'u

-Kuzum Allah aşkına Meşrutiyet'ten sonra milletin ianesiyle Avrupa'dan iştirâ edilen torpido muhriblerini gördüm. Bunlar diğer büyük gemilere nispeten pek küçük vapurlar. Bizim burada tersanemiz varken bu kadar küçük vapurları burada inşa etmeyip de Avrupa'dan sipariş eylemek ne içindir?

Der. Zevci cevap verir ve muhavere ber-vech-i âti uzadıkça uzar.

-Evet tersanemiz var, derûnunda fabrikalar da mevcut. Usta ameleler de var. Olmasa bile ilk defa için hariçten celbi de güç bir şey değil. Mühendisler de var, her şey de var. Var ama öyle bir eser vücûda getirmek arzusunu henüz bizde kimse izhâr etmedi.

-Kimse öyle bir arzu izhâr etmedi ise siz izhâr ediniz de vatandaşları böyle bir muvaffakiyete mazhar kılınız.

-Adam gülerler ne diyorsunuz azizem.

-Gülerler mi? Varsın gülsünler. O gülenler vatan hainleridir. Vatana hain olanlar o gibi teşebbüsâtı akîm bıraktırmak için maişetleri istihzaya boğarak işinden alıkoyarlar. Çünkü onlar vatanın dostu olsalar idi öyle bir işe teşebbüs edeni teşvik, teşcî ederlerdi.

-Nerde bizde öyle adam. Faraza şimdi ben çıksam da tersanemizde mükemmel bir torpido muhribi inşa edeceğimi beyan etsem kimsede hüsn-i niyet olmadığı için hemen bu adam istifade-i hususiyesi temin maksadıyla iş icat etmek istiyor derler. Yazdığım tezkere yahut mezkere kalemden kaleme, komisyondan komisyona, meclisten meclise girer çıkar. Bin kafadan bin ses işitilir. Nihâyet farz edelim ki cevab-ı muvafakat verilsin işe de başlansın. Yüz bin kişi müdahale eder. Kimi enine çeker kimi de boyuna... İş nihayet karmakarışık olur. Bir şeye benzemez. Akıbet insan mahcup düşer. Burada bir işi kâffe-î mesuliyetle beraber bir adama ihale etmezler azizem.

-Fakat vatan, memleket böylelikle ilerlemez. Siz böyle diyerek geri çekilirseniz, öteki şöyle söyleyerek iş görmeye ürker ise faraza yarın da Avrupalılar, Osmanlılar kuvvet hasıl etmesinler diye bize bu misillü gemiler satmamaya kalkışacak olurlarsa bu devlet bilahare nereden kuvvet alacak da düşman karşısına çıkacak. (Elindeki ekmek lokmasını bir ta'zîm-i fevkalade ile öperek) Bey bey! şu mübarek ekmek hakkı için söylüyorum ki eğer şu lokma vatana hakiki bir hizmet mukabili olarak kazanılmamış ise ah beni ondan mahrum etsin. Boş yere maaş almak, sonra şunun bunun istihzasına ürker iş görmekten çekinmek erkeklige yakışır ahvalden değildir, ayıptır. Koca Devlet-i Osmaniye'nin tersanesinde daha bir küçük torpido vapuru yapılmasın, yapılamasın. Ah Allah'ım, bu bizim erkeklerde nasıl vicdan var. Düşmandan silah alacaklar da düşman karşısına çıkacaklar. Bu nasıl iş, bu nasıl düşünce, bu nasıl tedbir? Benim böyle işlere aklım ermiyor. Size rica ederim bey yarından itibaren siz vazife-i vataniyenizi mertçe, insanca icraya başlayınız. Teklifinizi kabul etmezlerse bir daha yapınız. Bir daha, bir daha, bir daha... Arkadaşlarınızı da teşvik ediniz. Böylelikle elbette bir gayeye eresiniz. Vatana da bu ricanızı eda eylemiş olursunuz. Durmakla olmaz. Su uyur düşman uyumaz derler. İşte bu meselin sırrı bu kere meydana çıktı.

Meltem Yanık

Şu muhavere daha çok uzadı ise de hülasası budur. Fakat biliyor musunuz muhterem kâri'eler, hanımın bu sözleri zevci üzerinde füsunkâr bir tesir hâsil etti. Biçare adam derin derin içini çekti. Pek amîk bir düşünceye daldı. Ah düşünmek, sen her derdin devâ-yı yegânesisin.

Şimdi bir diğer hanım, mesela başka bir meslek olan zevcini yahut peder veya biraderini bu gibi sözlerle ama bir kere değil, beş kere de değil her münasebet düştükçe böylece irşada çalışsa çok büyük neticeler elde edilir.

Mesela hanımın birinin zevci devâir-i hükûmetten birinde büyük bir mevki sahibi bulunur. O dairede ise işler kalemlerde sürüncemede kalyormuş. Hanım bunu işitir yahut bi'l-münâsebe anlar. Zevcinden sorar da der ki:

-Rica ederim size bir istidâ verildiği zaman ne yaparsınız?

-Ait olduğu kaleme havale ederim.

-Havale ettiğiniz gibi o istidâyı getiren adama mı verirsiniz?

-Evet, o adam istidâyı alır. Evrak kalemine götürür. Orada bırakır eline bir numero pusulası verirler. Üç dört gün sonra gelir yoklar.

-Faraza bu adam istidâsında demiş olsa ki ben dairenize şu kadar mal verdim. Bedeli olan şu kadar kuruşu tesviye edin.

- İyi ya, işte arzuhali muhasebeye havale olunur, orada hesabı görülür. Sonra icap ederse meclise konulur, müzakere edilir. Eğer tasdik olunursa para verilir.

-Ya tasdik edilmezse?

-Edilmezse çaresi düşünülür.

-Çaresi düşünülür olur mu? Alınan malın bedeli verilmek tabii değil midir? Hem de bu arzuhallerin böyle kalemden kaleme dolaştırılması, ashâbının günlerce aylarca gidip gelerek divanhanelerde sürünmeleri ne içindir bunu bir türlü anlayamıyorum.

-Efendim, devâir-i hükûmetten hangisine her ne türlü iş için olursa olsun verilen bir arzuhalin muamele görmeden muktezası icra edilmez. Muamele de tabii birkaç gün sürer.

-Muamele ne demektir bey? Ay başı sütçü yahut kasap bize bir hesap pusulası gönderiyor. Derhal yekûnuna bakıyoruz. Bir de yevmî alınan miktarı bizdeki defter ile tatbik ediyoruz. Tamam geldi mi hemen parayı veriyoruz. Eğer miktarda da bir fark varsa onu tekrar hesap ederek hemen buluyoruz. Eşhas arasındaki bu alışveriş bu kadar sağlam ve seri olurken hükûmetin muamelâtı daha sağlam daha seri olmak icap etmez mi? Günah değil mi? Bütün ashâb-ı mesâlih inim inim inletiliyor da kimsenin vazifesi olmuyor.

-Hanım sen bu akşam başka söz bulamadın da galiba böyle şeylere giriştin. Nene lâzım senin yok ashâb-ı mesâlih inim inim inliyormuş. Yok arzuhalin muamelesi uzuyormuş. Sana bunları kim soruyor? Sen kendi işini düşün, onları da mesul olanlar düşünsünler.

II. Meşrutiyet Dönemine Ait Bir Sosyal Tenkit Örneği Olarak İbnü'l Hakkı Mehmed Tahir'in Hanımlarımıza Mahremâne Bir Mektup'u

-Ah ah... Bu vatanın adamları bizim kendi kanımızdan yaratılmış kardeşlerimiz değil mi? Onların işini biz düşünmez isek kim düşünecek?

-Varsın onlar düşünsün.

- Onlar kimlerdir?

-Ey artık bilmiyorum. Vazgeç böyle ahiret suallerinden.

- Affedersiniz bey ama siz vazifenizin ehli ve bu vatanın terakkisi taraftarı olmayan bir adam imişsiniz. Yazık... Şu aldığınız maaşı, şu bize yedirdiğiniz ekmeği, ciddi bir iş neticesinde almıyormuşsunuz. Bize haram mal yediriyorsunuz. Bunu Allah sizden sorar. Biz de bundan sonra ekmeğinizi tereddütler içinde ekl ederiz.

-Neden hanım?

-Neden olacak? Koca bir dairenin en mühim bir memuru olasınız da size verilen bir arzuhalin işi beş dakikada biteceğini ben şu kadınlığımla anlarken siz onu yalnız ait olduğu kaleme havale ile iktifa edip biçare arzuhal sahibinin günlerce kapıya gelip gitmesine rıza gösteresiniz. Buna yüreğim yanar. Siz o maaşı o dairede böyle işleri hemen görmek için alınız da vazifesini bihakkın ifâ etmeyesiniz. Ashâb-ı mesâlihî zahmetlere, külfetlere dâcâr edesiniz. Çok acıklı hâl.

-Size ne oluyor hanım.

-Ne olacak, vatanın istikbâlini düşünüyorum. Sizin gibi memurlar bu vatani mes'ûd edecek yerde felakete sevk ediyorlar. Bir gün size gelen öyle bir arzuhal sevdiğiniz bir adamın olsa yahut o adam mühim bir yerden tavsiye ile gelse o işi beş on dakika zarfında görürsünüz ya. Ah âşkına doğru söyleyiniz. Görüp bitirmez misiniz?

-Doğrusu öyle.

-Öyle ise sizlerden bu millete hayır yoktur.

-Sus hanım!

-Hiç de susmam. Doğrusunu söylerim. Hep hatır hep... Vatandaşları hiç düşünmüyorsunuz.

-Ama hanım ne yapalım. Bir kere devletçe âdet ittihâz olunmuş bir muamele var. Her arzuhal bu muameleyi görecek.

-Affedersiniz. O muamelenin sadeleştirilmesi için sizin gibi rüesâ-yı memûrünün elindedir. Demek ki vatandaşların işlerini teshîl etmek istemiyorsunuz da onun için o muameleleri sadeleştiriyorsunuz.

-Bu dediğiniz doğru ise de onu daha yukarılara kabul ettirmek pek güçtür, pek uzun sürer.

- Affedersiniz bey! Ne kadar uzun sürerse sürsün siz yalnız ifâ-yı vazife-i resmiye değil, ifâ-yı vazife-i hamiyet de etmelisiniz ve aklınızı bu bâbda hüsn-i istimâl ederek ibâdullahın teshîl-i umûruna delâlet etmek üzere daha yukarıları da ikaz etmelisiniz.

Meltem Yanık

- Hanım, anladım, sen âli vicdanlı bir vücutsun. Beni irşâd ediyorsun. Evet bizim kapıların muâmeleleri hakikaten müz'icdir. Ben bundan sonra tâ'dil-i muamelâta çalışacağım.

Aklı, efkârı münevver olan, vatanın nasıl teâli edebileceğini düşünen hanımlar işte erkeklerini yukarıda yazdığımız şu iki misalde görüldüğü vecihle irsâd edebilir.

Diğer bir hanım ise zevci mesela tacir. Kocasının tevsî-i ticaretini hususunda ona göre irşâdâtta bulunur. Diğerinin zevci asker. O da yine zevcinden alacağı malumata binâ-yı efkâr ederek teşvikâtta bulunur. Başka birinin zevci faraza arabacı, o da anlayabildiğine göre basit mütalaât ile böylelikle erkekler, kadınlar bile daha ziyâde çalışmaya mecbur olurlar. Çok çalışmak da şu vatani heyet-i umumiyesiyle ihya eder. Zira çok çalışmak az zamanda türlü türlü müesseseler, fabrikalar, dârü's-sınâîler peydâ eder. Muamelât-ı resmîyeye, gayr-i resmîyeye, ticaret-i sanayie vüs'at gelir. Herkeste servet hâsil olmaya başlar. Bu ise şevk-i umumiye kabartır. Artık memleket faaliyete müstağrak olur. Çehre-i dilrübâ-yı saadet ve selâmet rû-nümâ olmaya başlar.

Bir kadın babasına, oğluna kocasına biraderine er geç dediğini yaptırmak iktidarına daima maliktir. Eğer hanımlarımız bu noktaya sarf-ı zihin ederler ve erkeklerin daima vatan uğrunda, selâmet-i memleket hususunda damarlarını gıcıklayacak sözler sarfıyla onları kendi işleri için faaliyete sevk etmezlerse hem ailelerini hem de bütün vatani mes'ûd etmiş; rızâ-yı ilâhîyi istihsâl etmiş olacaklardır. Bütün ecânib, İslamiyet'e Osmaniyet'e düşmanlık ederlerken hanımlarımızın erkekleri teşvik hususunda deruhte edecekleri şu masrafsız, zahmetsiz vazife işe yarayacaktır.

Erkeklerin bazısı hırçın yahut bed-zebân olur da bu sözlere kulak asmaz, hatta zevcesini yahut valide ve hemşiresini tahkir bile eder. Buna sabır ve tahammül etmeli ve vakit ve zaman gözleyerek onun en neşeli yahut diğer bir münasip bir zamanda sözü tekrar eylemeli. Hatta bazısına yalvararak, ricalar ederek teklifâtta bulunmalıdır.

Muhterem valideler, hemşireler, kerimeler! Şu vatanda her erkeğin bir mevkii, bir vazifesi vardır. Vatanımız ise bugün ancak erkeklerin çalışmaları derecesinde hâiz-i servet ve ehemmiyettir. Kendi işini doğrulukla, ciddiyetle ifâ eden erkekler vatanın sebab-i selâmeti olurlar. Böyle olmayan erkekleri irşâd eden kadınlar şu vatani felaketten kurtarmaya muvaffak olan serîr-i vücûd-ı mukaddestirler. Öyle hanımlar evvela erkekleri yüzünden tevsî-i maîşet ederek mes'ûdiyete ererler. Sâniyen samîmü'l-kalb ifâ ettikleri bu hizmet-i hayriyenin mükafatını vatanın selâmetini görmekle idrak eylerler.

Vatan muhibbi olan bir vatandaş için selâmet-i vatana hizmet etmek büyük şeref ve o hizmetten semeresini görmek de büyük bahtiyarlıktır.

Çalışmayan erkeklerin bu hale getirdikleri vatani, hanımlarımızın sahil-i selâmete isâl edecekleri kaviyyen melhûzdu. Zira kadın kuvveti büyüktür. Zira kadın hak ve hakikati erkekten ziyade sever. Zira kadınlar erkekten daha ziyade ciddidirler. Artık vatanımızı hanımlarımız yaşatacaklardır. Buna eminiz.